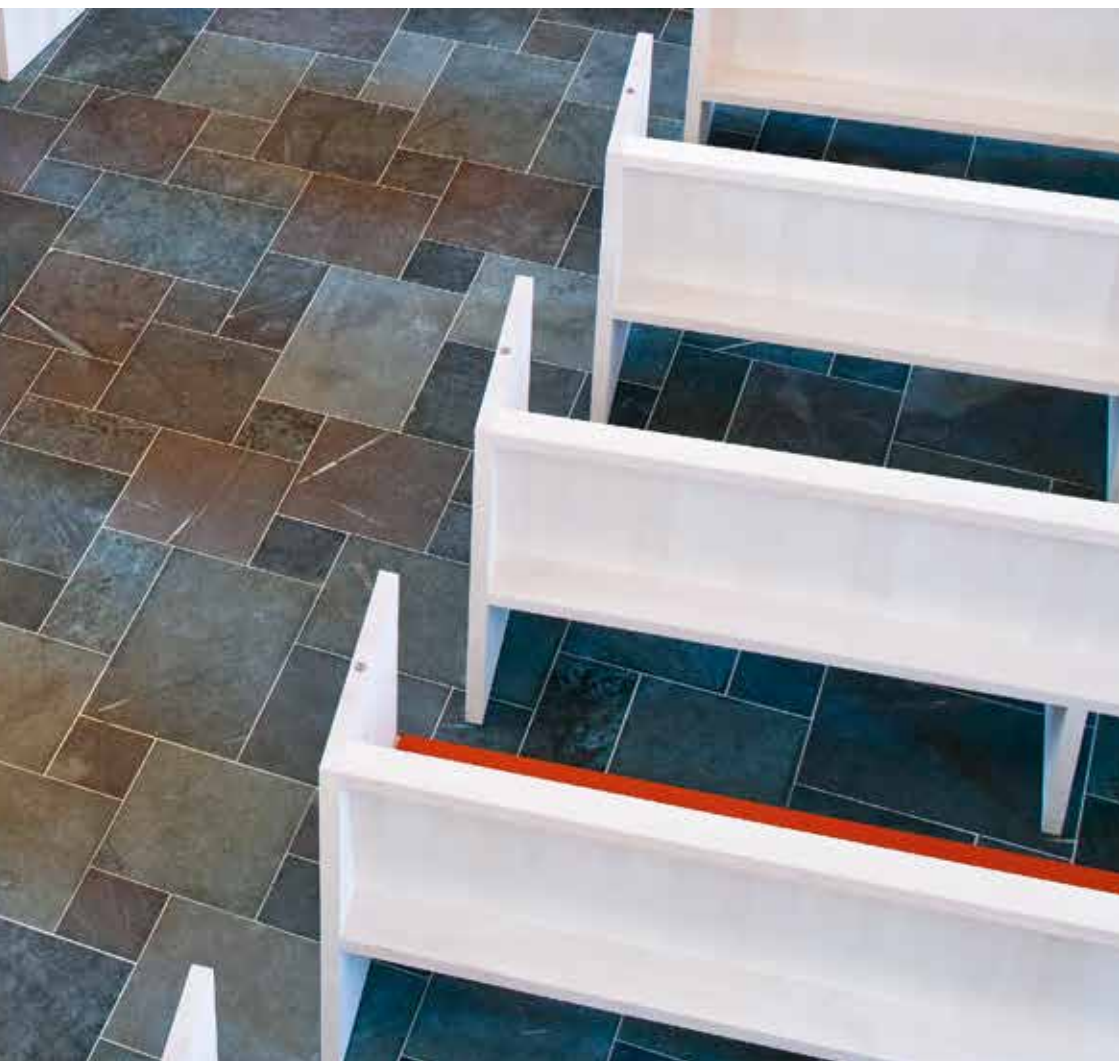

RUM TIL FORANDRING

Grøndalskirkens fornyelse

RUM TIL FORANDRING

FORORD

Mogens Slot Nielsen

Grøndalskirken i Københavns Nordvestkvarter fik fornyet sit kirkerum og sin krypt i 2009 og 2011. Fornyelsen blev gennemført ved bevillinger fra provstiet og lån fra Københavns stift på 17,5 mio. kr. Det er snart fire år siden, det nye kirkerum blev indviet. Der er derfor grundlag for at belyse og reflektere over tilblivelsesprocessen og erfaringerne med brugen af det nye rum.

Menighedsrådet har ønsket at afrunde projektet med udgivelse af denne publikation, der søger at belyse betydningen af kirkerumets forandringer ud fra såvel teologiske, arkitektoniske, som almindelige kirkegængeres betragtninger.

Menighedsrådet har bedt et redaktionsudvalg bestående af sognepræst Susanne Møller Olsen, arkitekt Erik Brandt Dam og tidligere formand for menighedsrådet (2000-2012) Finn Norman Christensen om at forestå opgaven.

Ud over at fortælle om erfaringerne og om projektets forberedelse og gennemførelse, har vi bedt tre eksterne bidragydere om at kaste deres teologiske og arkitektoniske blikke på de nye rum.

Endnu udestår gennemførelse af den kunstneriske udsmykning. Billedhuggeren Sophia Kalkau har udarbejdet et forslag til en mar-moste i koret. Menighedsrådet søger fondsstøtte til at realisere projektet.

Menighedsrådet ønsker at takke provstiudvalget for Valby Vanløse provsti, der har givet mulighed for at udsende publikationen, redaktionsudvalget og de eksterne bidragydere: kunsthistoriker og sognepræst Anne-Mette Gravgaard, fagleder for Kunstakademiets Arkitektskole, ph.d, arkitekt Peter Thule Kristensen og lektor, cand. theol. Benny Grey Schuster for deres beredvillighed til at medvirke.

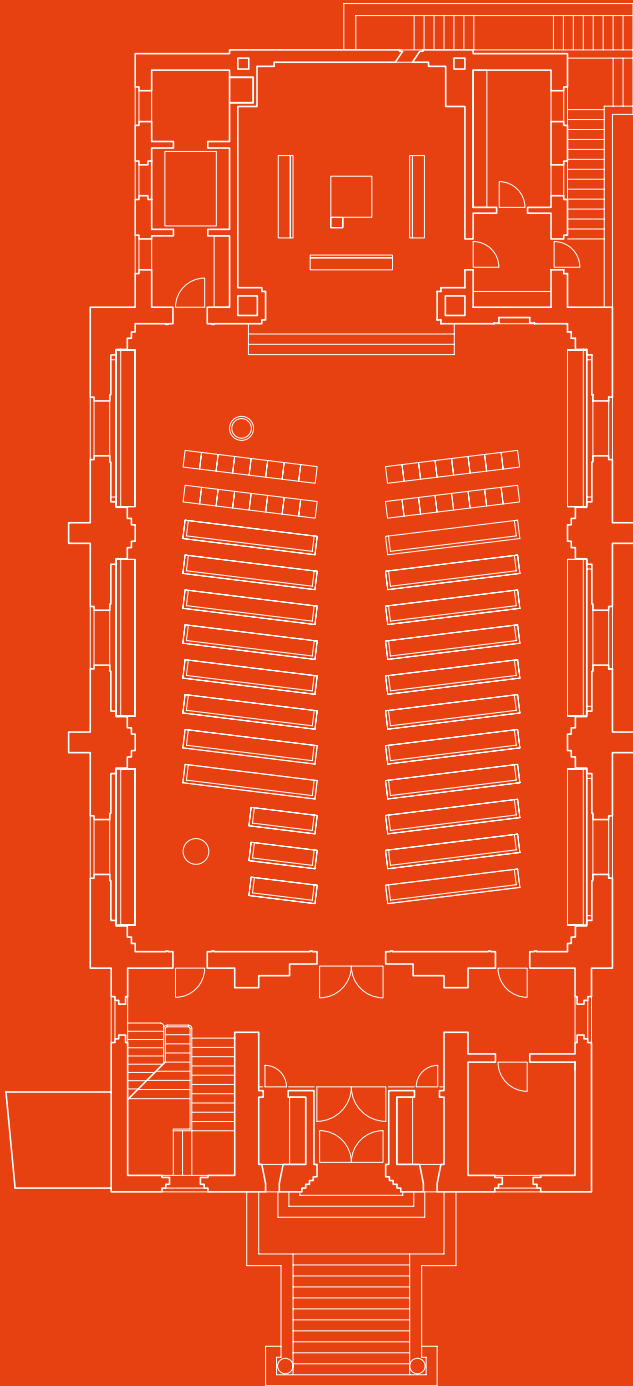
INDHOLD

Forord	
Uberørt af byens travlhed Lars Busk Sørensen	7
Den lange rejse til et nyt kirkerum Finn Norman Christensen og Erik Brandt Dam	9
En ny arkitektonisk fortælling Peter Thule Kristensen	15
Tro, rum og forkyndelse Susanne Møller Olsen	23
Hvad kan arkitekturen sige om kirken og tiden? Benny Grey Schuster	29
Kan moderne kirkerum forløse vor tids åndelige længsler? Anne-Mette Gravgaard	37
Forslag til kunstnerisk udsmykning Finn Norman Christensen	43

Uberørt af byens travlhed
og trafikdens tunge brus,
som en helle midt i larmen
står det underligste hus.
Stilhed, der er livets egen,
overdøver dagens krav,
her hvor Helligånden holder åbent hus
for høj og lav.
Her har dagen evighed,
her har kærlighed sit sted,
hvor Guds Søn er sammen med os
under Helligåndens fred,
og da føler vi en stund,
at vi står på hellig grund,
og at livets mening lyder fra
vor skabers egen mund.

Den Danske Salmebog 331
Uberørt af byens travlhed vers 1.
Lars Busk Sørensen 1990

DEN LANGE REJSE TIL ET NYT KIRKERUM – EN PROCES DER SLUTTER MED BEGYNDELSEN

Finn Norman Christensen, menighedsrådsformand og Erik Brandt Dam, arkitekt

FNC Det begyndte med, at menighedsrådet ved Grøndalskirken ønskede en ny kunstnerisk udsmykning i kirkens kor, men processen kom først for alvor i gang, da vi i 2003 bad Erik Brandt Dam om at bistå os med opgaven. Vi fornemmede, at Erik havde engagementet og evnen til at kaste et nyt blik på kirkens rum og se dets muligheder. Derfra voksede opgaven. Ikke i fart men i omfang. Fra at være fokuseret på kunsten blev der set på fornyelsen af kirkerummet i sin helhed.

EBD Rummet og den kunstneriske udsmykning må ville hinanden noget, være i dialog, og herigennem fortætte oplevelsen af rumlig helhed. Jeg opfattede ønsket om en ny kunstnerisk udsmykning som en måde at flytte fokus fra kirkerummets dagligstuepræg på og foreslog i stedet, at man tog udgangspunkt i rummet og lod dette være styrende for processen. Ikke for at lægge afstand til en kunstnerisk udsmykning, men netop sikre, at den forankres i og bidrager til oplevelsen af stemthed og rumlig helhed.

FNC I og med at opgaven voksede sig større, skabtes samtidig behovet for en langstrakt dialog mellem menighedsråd og arkitekt om indholdet i fornyelsen af kirkerummet. Man fokuserede på helheden og sammenhængen i kirkerummet frem for kun at se på den kunstneriske udsmykning. Det rummer for så vidt sin egen logik. Det er nødvendigt at have overblik over hele projektet, inden man finder ud af, hvilken kunst der skal indgå i det.

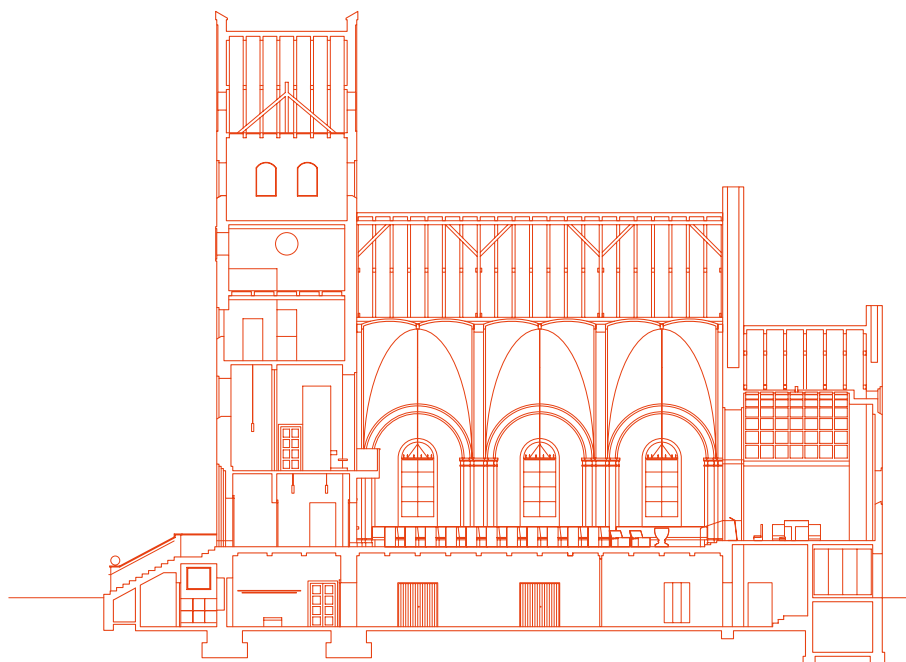
EBD Kirken er betydningsmættet som sted, arkitektur og i den enkeltes erindring. Der er meget på spil, når forandringer skal gennemføres. Arkitekten kan stille spørgsmålene, men det er i dialogen med præster og menighed, at værdier beskrives, rammer for forandring langsomt udstikkes og mulige svar på spørgsmålene tegner sig. En tidskrævende, men nødvendig proces.

Projektmøde hos arkitekterne, februar 2009

FNC Ved kirkens 50 års jubilæum udsendtes bogen "Landsbykirken i storbyen". Titlen illustrerer ganske tydeligt, hvordan kirken i 1920'erne blev bygget som en stor landsbykirke, placeret midt i de nye havebyer med tæt lav bebyggelse, der voksede frem i Grøndalskvarteret efter 1. Verdenskrig. En bydel, der var tænkt efter meget moderne principper med lys, luft og haver til beboerne. Grøndalskirken står fortsat som et fast holdepunkt midt imellem Grøndalsvængekvarteret og Bakkehusene. Men havebyen er i dag gennemkrydset af ringvej og indfaldsveje. I morgen- og aften-timernes myldretid ligger kirken næsten som i et "ingenmandsland". Storbyen er for alvor kommet til Grøndalskirken. Et centralt spørgsmål under drøftelsen af kirkens fornyelse var, om kirkens indre rum også afspejlede livet i storbyens haveby i begyndelsen af det 21. århundrede.

EBD Der var noget modsætningsfyldt, spændende over Grøndalskirken, der i sin ydre gestalt refererede til landsbykirken, mens kirkerummets størrelse og proportioner røbede mere moderne ambitioner. Men rummet blev modsagt af inventaret, alterets placering og gulvet med det store grå tæppe, der slugte alt dagslys og forlenede rummet med en air af tristesse.

Længdesnit gennem kirke og krypt

FNC Kirken er et gammelt hus. De enkelte fysiske bygnings- og inventardele er ikke i sig selv sakrale, men kirkens indretning og funktioner bærer på et stort betydningsmæssigt indhold, som man ikke laver om på uden at tænke sig grundigt om og inddrager den langstrakte tradition, som kirken i Danmark rummer som institution. På den anden side er det også nødvendigt, at man fornyer det bygningsmæssige udtryk. Grøndalskirken har endnu ikke rundet de første hundrede år og er derfor ikke underkastet de ældre kirkers fredningsbestemmelser. De bibelske tekster bliver jo også nyoversat for at kunne tale ind i deres samtid. Balancen mellem tradition og fornyelse er meget vigtig. Dialogen mellem arkitekter og menighedsråd om den betydningsmæssige side af projektet havde derfor brug for en lang modningstid.

EBD Grøndalskirken er en processionskirke. Det blev en af ledetrådene i processen at styrke rummets nærvær, helhed og stemthed med udgangspunkt i den centrale akse, dens betydning og arkitektoniske muligheder. Med rummet som det hierarkisk styrende udvikledes holdninger og specifikke idéer i en proces med mange deltagere. Resultatet var et bredt ejerskab til det fundament, beslutningerne hvilede på og til det arkitektoniske udtryk, fornyelsen af kirken langsomt antog.

FNC Den langstrakte betydningsmæssige modningstid svarede ganske godt til, at der også var et praktisk behov for en finansiel modning af projektet. Opgavens omfang gjorde det jo nødvendigt at skabe det nødvendige finansielle grundlag for fornyelsen. Sammen med provstiet blev der hurtigt indledt en opsparing, der sammen med fremtidig långivning fra Københavns stift kunne sikre det finansielle grundlag. Byggeteknisk og finansielt blev der givet grønt lys for fornyelsen i efteråret 2008. Derefter begyndte for alvor et tæt parløb mellem menighedsråd og arkitekter.

EBD Samarbejdet på de regelmæssige møder gennem projekteringsforløbet var meget engageret og skabte transparens i alle led af projektet samtidig med at ejerskabet til det endelige projekt udvikledes i en proces, hvor I var medskabende. Arkitekten er blot en af mange aktører i en succesfuld forandringsproces. Det har fornyelsen af Grøndalskirken bekræftet.

FNC I den periode hvor projektet fik en fast form, var der enkelte røster i menigheden, der udtalte kritik af fornyelsen. Menighedsrådet forsøgte at informere om projektet og at inkludere synspunkter fra menigheden gennem hele forløbet. Men det er nok ganske karakteristisk, at tvivlen hos nogle først melder sig, når projektet står umiddelbart foran realisering. Det er på mange måder en naturlig reaktion. For mange familier står kirkerummet som et af de faste holdepunkter i det enkelte menneskes liv. Vigtige og tunge begivenheder er ofte knyttet til en bestemt indretning af sognets kirkerum. Menighedsrådets beslutning om at forny kirkerummet var på ingen måde båret af en mangel på respekt for de mennesker, der havde stået for indretningen af rummet, da kirken blev bygget. Men opgaven var at medvirke til at skabe et rum, der klart udtrykte, at Grøndalskirken skulle virke og forkynde i det 21. århundrede. Her fandt vi os i god overensstemmelse med kristendommens tusindårige historie i Danmark, hvor kirkebygninger til stadighed er blevet ændret efter tidens stil. Det er vigtigt at understrege, at det ikke ændrer ved det grundlæggende kristne budskab. Her må vi til stadighed se os tilbage over skulderen. Men ligesom troens udtryk ændrer troens rum sig også efter den tid vi lever i.

EBD Gulvet af ølandssten i etruskisk forbandt er det arkitektoniske greb, der forbinder vindfang og våbenhus med kirkerummet og samler disse til en helhed - reflekterer og spreder lyset. Kirkens nye inventar understøtter oplevelsen af processionsaksen og fællesskab, samtidig med at kirkens store rumlighed træder i karakter som det hele, alle dele er underlagt. Inventaret er enkelt formgivet og tilpasset kroppens mål. Materialerne er ahorn, filt, børstet rustfrit stål, sortbruneret stål, bronzematerialet tombak og beton. Bygningskulturen er forgængelig og må fornyes for at kunne holdes i live. Selvom Grøndalskirken er fornyet, fremstår kirken stadig som sig selv; den har blot fået

nye klæder og udfoldet sit rumlige potentiale ved indgangen til det 21. århundrede. Kommende generationer kan bygge videre herpå.

FNC Vi kan i dag heldigvis konstatere, at de mennesker, som bruger kirken, er glade for det "nye" rum. Fornylelsen skaber værdighed og respekt også omkring de sværeste begivenheder. Der er almindelig glæde over, at kirken i dag er totalt fornyet. Men endnu mangler realiseringen af den kunstneriske udsmykning. Menighedsrådets samlede projekt afsluttes med begyndelsen.

EN NY ARKITEKTONISK FORTÆLLING

Peter Thule Kristensen, ph.d., lektor, arkitekt

Arkitekten Erik Brandt Dams transformation af Grøndalskirkens indre kan måske bedst betegnes som en redefinering. Ud af Julius Smiths forstørrede landsbykirke fra 1928 er der opstået en række nye rum, der er i dialog med den oprindelige arkitektur, men som også rummer en ny fortælling. En fortælling om en udvikling i vores måde at bruge en kirke på og om, hvordan man i en moderne og mere sekulariseret tidsalder gennem arkitektur og kunst forholder sig til en religiøs dimension.

Grøndalskirken var fra begyndelsen tænkt som en konventionel processionskirke med et langstrakt kirkeskib og et let hævet kor. Oprindeligt skulle kirkeskibet have været på fire hvælvingsfag, men på grund af økonomien måtte Julius Smith nøjes med tre, hvilket bevirkede, at rummet i den gamle udformning med sine ensartede stolerader og lysekroner i midten virkede for kort. Samtidig forekom koret uden dagslysendtag mørkt og trist, mens prædikestolen – traditionel placeret på væggen til højre for koret – befandt sig underligt uden for fokus i rummet. Et gråt gulvtæppe, døre og orgelpulpitur i mørkt træ passede heller ikke helt til de hvidmalede vægge. Processionskirken var med andre ord for kort og manglede sammenhæng. Den repeterede en organisationsform, som man kender fra middelalderens kirker, og som også med sine taktfaste bænke – vendt i samme retning – kan virke lidt rigoristisk i en nutidig kontekst. Det mest nyskabende i kirkens rumlige organisation var de usædvanligt store menighedslokaler i den høje kælderetage, der viste, hvordan kirkens mere sociale og undervisningsmæssige aktiviteter havde fået langt mere plads end hidtil. Landsbykirken var i virkeligheden en slags etagekirke.

De arkitektoniske indgreb i kirken afspejler i den forbindelse et ønske om at skabe større sammenhæng mellem de forskellige rum og steder og på at transformere processionskirken til anden kirketype. En kirketype, hvor menigheden på en mindre hierarkisk måde end hidtil er samlet omkring et fællesskab. Interessant nok startede opgaven med, at kirken blot ønskede et nyt kunstværk, idet man følte, at rummet manglede noget. Efterhånden blev det dog klart, at et kunstværk alene ikke kunne løse denne

Kirkerummet, maj 2009

mangel. Man måtte ændre kirkens rum på et mere konceptuelt niveau, men uden at ændre ved kirkens mure.

Kirkerummet er omformet ved hjælp af nogle få greb, der får rummet til mindre entydigt at orientere sig i kun én retning. Nye bænkerækker, der er drejet lidt ind mod midten, bænkerækker langs hovedskibets ydermure og et stort antal flytbare stole tilbyder en større mangfoldighed af opholdssituationer. Tilhørerne er i højere grad vendt ind mod hinanden, samlet omkring et fællesskab, som tre nye lysekroner langs henholdsvis hver side af kirkeskibet lyser direkte ned på i stedet for tidligere, hvor de gamle lysekroner blot hang i midten. Den faste prædikestol er erstattet af en mobil prædikestol, der er udformet som et spinkelt stålstativ, og som præsten selv kan rykke ned i øjenhøjde med menigheden. Og koret er ikke længere kun symmetrisk organiseret, men har et lille dagslysindtag i den ene side og vil efter planen få en marmorskulptur af billedhuggeren Sophia Kalkau i den anden side. Denne skulptur skal udformes som et smalt, rigt foldet klæde, der går fra gulv til hvælving. Et åbent tegn, der blot kan tolkes som et stykke stof i lighed med de nye store gardiner foran vinduerne, men som måske også vækker mindelser om for eksempel Kristi ligklæde. Samtidig er der i højere grad skabt sammenhæng mellem de forskellige rum i kirken. Et nyt gulv af ølandssten, lagt i retningsløst mønster, binder indgangsrummet, hovedskibet og koret sammen, mens det oprindelige mørke træværk i for eksempel dørene er erstattet af nyt og lyst træværk, der harmonerer med det lyse træværk på alle

Kirkerummet, december 2009

møblerne. Detaljer i udformningen af træværket går også igen i kælderetagens store menighedsrum, der hermed opleves som beslægtet med den øvre etage. Her er der en gulvoverflade i orange linoleum, der igen minder om de orange filthwyder på kirkerummets bænke og stole ovenpå. Karakteristisk for Erik Brandt Dams måde at arbejde på er alle indgreb minutøst detaljeret og tænkt ind i forhold til helheden. Der er tale om et Gesamtkunstwerk, hvor alt fra alter til salmetal, kirkebøsse og gardinophæng er tegnet ud fra det samme æstetiske paradigme.

Denne æstetik har sit udspring i en dansk modernisme, hvor sansen for omhyggeligt udført håndværk typisk er blevet koblet sammen med en forkærlighed for abstraktion og sober enkelhed. I forhold til den eksisterende arkitektur kan man således tydeligt se, hvad der er nyt og gammelt. Det nye slår imidlertid ikke fra i forhold til det gamle – blandt andet på grund af brugen af natursten og delvist ubemaledede træoverflader med en vis reliefvirkning.

I dansk restaureringspraksis er netop brugen af enkle og let abstrakte tilføjelser i øvrigt ikke ukendte. Men abstraktion har også ofte været arkitekternes svar inden for kirkebyggeriet i det 20. århundrede, hvor for eksempel en helt hvid og tom bagvæg bag alteret med den tyske kirkebygger Rudolf Schwarz' ord kan være udtryk for en "billedløs tien, som dog i høj grad er et billede". Abstraktion er med andre ord ikke nødvendigvis tegn på tomhed, men på en åbning, der for en moderne betragter giver mere spillerum for fantasien end mange traditionelle kristne allegorier, hvis betydning

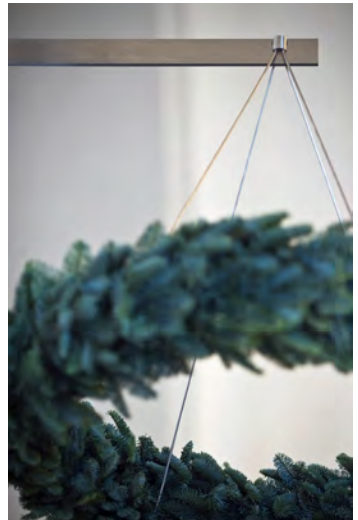

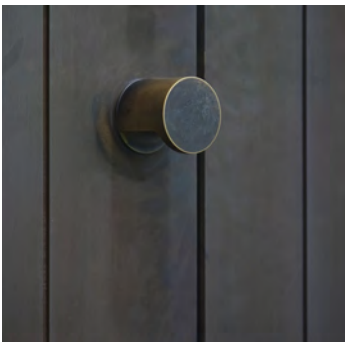
Vase i bænkegavl

skal afkodes ud fra en bestemt manual. I Grøndalskirken findes de mest fantasibefordrende nye indgreb dog måske især der, hvor abstraktionen ikke er helt så retlinet og derfor bliver flertydig: I de store let foldede gardiner foran vinduerne i hovedskibet; i pulpiturets uregelmæssige relief af træstave; i den subtile vinkling af stolerækkerne; eller i den heroisk høje indgangsport, udført i bronzematerialet tombak.

Betragter man arbejdet samlet, står man i sidste ende tilbage med et nyt kirkeinteriør, der virker venligt og inviterende. Det indbyder til forskelligartede situationer og stemninger. Det lægger ikke entydigt beslag på den besøgendes følelser, og det skaber en mere flydende overgang mellem det sakrale og det profane. Og alt dette er sket, uden at kirkens mure er blevet ændret, men blot gennem ændringer især på inventarniveau. I kraft af få, enkle og velgennemtænkte indgreb er Grøndalskirken rykket ind i det 21. århundrede.

TRO, RUM OG FORKYNDELSE

Susanne Møller Olsen, sognepræst ved Grøndalskirken

Kirkerummet rører ved minder om lykkelige og ulykkelige øjeblikke i livet, og derfor berører forandringen af et kirkerum også den enkeltes tilknytning til rummet som det sted, hvorfra den enkeltes religiøse liv kan gro og udfolde sig eller visne. Mange har nok en bevidsthed om, at det er ordets forkyndelse, sakramenterne, salmesang, menighed og præst, der gør en gudstjeneste, uanset rummets beskaffenhed i øvrigt. Alligevel påvirkes vi af rum, nogle gange så kraftigt, at de kan vække glæde og ligefrem berige os med deres blotte skønhed, andre gange det modsatte.

Mine overvejelser bygger på kirkegængeres umiddelbare reaktioner på kirkerummet i Grøndalskirken efter renoveringen. Den hyppigste reaktion er glæden over lyset, der spiller en så stor rolle i rummet, en kontrast til det tidligere dunkle rum, der var holdt i grønne og brune nuancer, med gardiner og gulvtæpper, der matchede. Dunkelheden kunne, sammen med de høje bænke, give en for nogle velkommen følelse af at kunne gemme sig lidt og være til stede uden at være eksponeret. Det kan ikke lade sig gøre i det nye kirkerum, hvor de lavere bænke og lyset tværtimod er med til at give nogle kirkegængere den modsatte fornemmelse. Det nye rum insisterer mere på fællesskabet, her møder du de andres blikke og de møder dit.

Et hyppigt brugt ord om det gamle kirkerum, med både gulvtæpper og tykke gardiner, er ordet hyggeligt - det nye rum kalder ikke på ordet hygge. Den nye rum afspejler i mine øjne i langt højere grad dets formål, nemlig at være rammen om gudstjenesten, og om livets sørgeligste og glædeligste øjeblikke. Øjeblikke, der ikke står i vores bevidsthed som hyggelige, men som gådefulde, komplekse og storslåede.

I forandringsprocessen var ordene "helhed og stemthed" nøgleord. I ordet stemthed ligger også ordet højtideligt, højtideligt i betydningen af, at her er vi netop ikke i dagligstuen derhjemme, her berører vi og berøres vi af det, der rækker ud over os selv og vores egne cirkler. Her har både liv og død sin plads. Hvor ordet hygge har et element af fortrolighed over sig, har ordet højtideligt en klang af noget knap så fortroligt.

På den måde afspejler fornyelsen af Grøndalskirken sin tid og dermed storbymeneskets forhold til kirken, som netop ikke er præget af fortrolighed og hjemlighed, muligvis heller ikke af en veldefineret tro, men måske mere af en længsel. Det gamle kirkerum afspejlede også en længsel, men af en helt anden, mere håndfast art, nemlig tilflytternes længsel efter barndommens og hjemstavnens kirke. Det nye kirkerum afspejler måske en mere generel religiøs længsel, som frem for alt ikke vil praktiseres en alt for fasttømret religiøsitet på. Det nye kirkerum opfattes af mange som et meget åbent rum, åben for personlig fortolkning. Det paradoksale er, at det nye rum samtidig er strengt dogmatisk, fordi det i sin enkelhed fokuserer på de helt grundlæggende kristne dogmer.

I foråret 2012 havde præsterne ved kirken, i forbindelse med udgivelsen af en kirkefolder, en række fokusgruppemøder med mennesker, som har en tilknytning til kirken. Vi bad dem beskrive, hvad kirken betød for dem. Længsel efter åndelighed er naturligvis omgæret med blufærdighed, alligevel kom en del af de adspurgte ind på, hvad selve rummet betød for dem: et rum til fordybelse, et rum til stille stunder. Rummet gør nærmest det hele, som en sagde. Andre kaldte kirken et åndehul, placeret midt i kaos, men med ro indeni. Uden om gudstjeneste, præster og øvrige kirkegængere har rummet altså i sig selv en funktion som det sted, hvor der er plads til fordybelse og ro midt i en travl hverdag. Måske definerer vi ikke den længsel for os selv som en religiøs længsel, men ved at placere os i kirkerummet, og ikke i et hvilket som helst andet rum, har vi allerede rettet vores længsel mod et sted og mod den fortælling, som stedet peger på, om end det blot er et øjeblik. At rummet således får betydning i sig selv, gennem den enkeltes møde med det, er åbenbart. Ofte nævnes lyset, og muligheden for at tænde lys ved lysgloben, som vigtige elementer i det at bruge rummet.

Det er oplagt at spørge, om rummets forandrede udtryk forandrer noget for kirkens liv og praksis? Svaret er ja, for selvom det, der foregår i rummet, er det samme, de samme ritualer, bibeltekster, salmer og bønner, kan der efter fornyelsen af rummet, spores forandringer. Vi har bevæget os væk fra det dagligstueprægede gulvtæppe til storslåede ølandssten med gemte fossiler fra tidernes morgen. Vi nu har fået et monumentalt betonalter uden fløjsantependie, og korets eneste udsmykning, mens vi venter på kunsten, er lyset der strømmer ind fra det nye østvindue. Tilsammen udgør de nye elementer en enkelhed eller en renhed. Jeg tror det har gjort os, som agerer i rummet, endnu mere bevidste om det æstetiske udtryk. Et vandglas og en bunke papirer på alteret bliver pludselig forstyrrelser i harmonien, og sjældent er der blevet talt så meget, og så længe, om alterbukettens form. Rummet, men også processen omkring rummet, alle de mange samtaler med arkitekten har skærpet vores sans for detaljen.

Med den nye indretning af rummet har vi desuden fået nogle nye, praktiske muligheder, som vi ikke havde før. Efter indvielsen af kirken, blev der indkøbt en projektor. Meningen var at bruge den nye mulighed for at projicere billeder op på kirkens vægge og op i hvælvingerne til de mere alternative gudstjenester og eksperimenterende ar-

Alter af voksbehandlet beton

rangementer i kirkerummet. Imidlertid er det blevet sådan, at der hver søndag vises et billede under gudstjenesten. De skiftende billeder, som præsten vælger til søndagens tekst, har vist sig at være en virkelig god medformidler, de kan stå kommenteret eller ukommenteret af prædikenen, som et flygtigt kalkmaleri.

Selve rummets klassiske indretning med processionsgang og hævet kor er bevaret, men bænke er mobile, og dermed er det muligt at danne mindre rum i rummet. Det har blandt andet været gjort i forbindelse med kulturnatten for at gøre plads til installationer, eller til koncerter, 60 stole kan sagtens placeres smukt i vifteform og bænke fjernes og dermed forandre rummet, så det passer til et helt symfoniorkester. En anden mulighed er at skabe et lille og langt mere intimt gudstjenesterum ved at sætte stolene frem foran kortrappen, så de danner endnu et rum i rummet.

Mulighederne er mange, og det giver naturligvis anledning til at prøve dem af i praksis og dermed også ændre praksis. Lysekronerne kan hæves op og ned, og derfor har de f.eks. også fungeret som kæmpe mobiler under temaet "beÅndet og bevinget" ved scenograf Annemarie Fiig under kulturnatten 2012. Sætter man lys i bænkenes høje stager betones processionsgangens bevægelse op mod alteret, et meget smukt og højtideligt syn, særligt til aftensgudstjeneste. Lyssætningen i koret er ligeledes, som på en teaterscene, indrettet på forskellige scenarier, og giver mulighed for at lade lyset arbejde med på det der foregår. Det kan med et simpelt farvefilter skiftes ud i alverdens farver. Det kan f.eks. været lyserødt, som det har været til en Valentines aften gudstjeneste. Det delte naturligvis vandene, men sådan vil det altid være at gå nye veje. Kirken er hverken et museum eller et teater. De nye tiltag bliver ikke lavet, bare fordi det er muligt, men fordi de har noget for sig, der handler om at give form og krop til det sprog, der taler om Gud og mennesker.

Ingen, der træder ind i Grøndalskirkens nye kirkerum, kan være i tvivl om, at det er et moderne kirkerum, et rum, der er præget af den nordiske forkærlighed for minimalisme, for lys og enkelhed i arkitekturen, men paradoksalt nok er dette moderne rum et langt mere klassisk og oprindeligt kirkerum, end det gamle var det. Det er et arketyrisk kirkerum. Der er lige præcis, hvad der skal være i et rum, for at det er et kirkerum, og ikke mere. På den måde skærper rummet fokus på det grundlæggende, det væsentlige. Det er som en dogmefilm. Det skaber endnu et paradoks, for enkelheden betyder også, at mange kirkegængere opfatter kirkerummet som meget åbent for personlige, religiøse fortolkninger, de føler at rummet giver plads. Grøndalskirkens nye kirkerum rummer altså flere paradokser. Det kan både opleves som mere påtrængende, end det gamle kirkerum, og meget mere åbent; supermoderne og arketyrisk; dogmatisk og det stik modsatte. Og det er vel på forunderlig vis et godt udtryk for selve kristendommens væsen.

2. s. i advent

74

331

78

458 v 4

+ 5

80

HVAD KAN ARKITEKTUREN SIGE OM KIRKEN OG TIDEN?

Benny Grey Schuster, lektor, cand. theol.

Med en – ikke særlig stor – overdrivelse kunne man besvare overskriftens spørgsmål med: "Ingenting!" Man kunne også sige, at bygningen peger på ... om ikke direkte "evigheden", så et evindeligt tilbagevendende mønster. I en dansk sammenhæng viser arkitekturens tidløse plan sig at være små tusind år gammel, idet det også for Grøndalskirken vedkommende kan være svært for en ikke-fagmand at tidsfæste stilen: Er kirken bygget i middelalderen eller i går? Sådan forholdt det sig groft sagt generelt her til lands helt op til tiden omkring 2. Verdenskrig, hvor idealet for kirkearkitekturen var den såkaldte historisme eller måske snarere eklekticisme: Akkurat som med Grøndalskirken er der ikke tale om en direkte kopi fra en given fjern tid, men en sammensætning af forskellige stilarter og elementer fra diverse epoker – dog alle med mange århundreder på bagen.

Denne opfattelse ændredes radikalt med "De glade 60'ere", hvor man nærmest fra den ene dag til den anden ophørte med rene stilefterligninger af fortiden og i stedet tog farve og form efter strømninger i samtiden. Et andet ord for "strømninger" kunne være "mode", og når arkitekter og menigheder for godt et halvt århundrede siden begyndte at ville være med på moden, så lyder svaret på titlens spørgsmål ganske anderledes, for nu siger arkitekturen pludselig en hel masse om kirken og tiden, og det vel at mærke på både godt og ondt. Hvis gevinsten er, at kirkebygningen kommer på omdrejningshøjde med nabohusene, så er omkostningen, at det hurtigt bliver svært at følge med, fordi "naboerne" uafladeligt skifter fart og retning.

For undertegnede er denne "omkostning" ved at gå fra tidløs til tidstypisk dog ikke bare værd at tage med af teologiske grunde (som udtryk for kirkens bestræbelse på at være kirke i tiden for tiden), men den er også spændende ud fra en historisk og menneskelig betragtning, idet man ved hjælp af arkitekturen får foræret en håndfast hjælp til at erindre de bevægelser og forandringer, som ellers kan flyde ud for ens blik, mens man er midt i dem.

Jeg har således på hjemmesiden www.kirkearkitektur.dk ved hjælp af tekst og navnlig tusindvis af fotos dokumenteret, at den danske kirkearkitektur gennem den seneste generation skifter karakter ca. hvert tiår. Det er just på baggrund af arbejdet med de kirker, der er blevet opført i Danmark siden 1960, at jeg – altså ikke som en trofast kirkegænger, men en slags fremmed – kan forsøge at fremhæve nogle kendetegn ved den renoverede Grøndalskirke; vel at mærke kendetegn, som både gør den til et originalt nyt kirkerum og samtidig gør den tidstypisk, fordi den deler sin originalitet med sine nabo(kirk)er.

De seneste to villaer, jeg og min familie har boet i, var bygget i 1970'erne, og da vi flyttede ind i dem her i det nye årtusinde, stod de begge med "venlige" og "smukke" hvide vægge overalt. Når vi skulle flytte et fast møbel, kunne vi imidlertid erfare, at de oprindelige bygherrer havde følt sig hjemme i ubehandlede, røde murstensvægge. Smagen hos familien Danmark er tydeligvis gået fra det dunkelt hyggelige til det skinnende lyse. Som med vore private hjem, således også med kirken. Nu har kirken i almindelighed ganske vist en lang tradition for kalkede vægge, ligesom Grøndalskirken i særdeleshed også før renoveringen havde et hvidt indre. Ikke desto mindre er indtrykket af hvidhed blevet forstærket nu, og dét kunne ligne en endog meget tidstypisk tanke.

Ud af de 155 kirker bygget mellem 1960 og 2012 står 73 af dem i dag med et overvejende hvidt kirkerum. Hvis der ingen præference-forskelle havde været fra årti til årti, og hvis hvert årti derfor skulle have en lige andel af disse 73 (beregnet ud fra årtiernes procentvise andel af de 155), kommer man frem til en talrække, der på meget sigende vis afviger fra tallene på de faktisk opførte kirker. Forskellene fordeler sig som to markante udsving til hver sin side omkring 80'ernes krumtap: I stedet for 21 hhv. 23 hvide kirker havde 1960'erne og 70'erne kun 16 og 14, altså et fald i retning mod kun det halve af det forventede. I 80'erne opføres nærmest nøjagtigt det statistisk beregnede antal på 14, nemlig 15. Til gengæld fremviser de følgende to årtier en fordobling: 1990'erne har ikke kun 9, men 18 hvide kirker og 2000'erne 7 (i stedet for blot 3). Procentberegning på de kun 4 kirker bygget i vort eget årti giver alt for tilfældige udslag, men det er i øvrigt overflødigt, for de er alle hvide, tre af dem sågar også i det ydre.

Grøndalskirken er altså i godt selskab! Det ser ud, som om folkekirken finder vejen frem ved at vende tilbage (så sent som i 1940'erne og 50'erne var på få undtagelser nær samtlige kirkerum hvide), og det store spørgsmål er så, om man samtidig derved gør de store omvæltninger i de ikke bare politisk, økonomisk og socialt, men også teologisk og kirkearkitekturmæssigt urolige 60'erne og 70'ere til en parentes snarere end en ny begyndelse?

En sådan konklusion kunne være fristende, men den er alligevel forhastet. Nok har vi i det nye årtusinde samfundsmæssigt talt om nykonservatisme, og nok har præster og menigheder kunnet konstatere, at religionens tid slet ikke var ovre, at folk ikke bare fortsat bliver hængende som medlemmer, men at der både er en stabil interesse

i kirkens gamle og nye fællesskabsformer (lige fra de traditionelle kirkelige handlinger til mini-konfirmander, babysaltesang, spaghettigudstjenester osv.), og – som det måske mest overraskende – at der er en markant vækst i mere individorienterede fromhedsformer (de "åndeligt søgende" som kirkeligt forsøges imødekommet lige fra den øgede fokus på præsternes sjælesorg til pilgrimsvandring, lysglober og natkirker).

Navnlig det sidste peger på, at der nu ikke kun er tale om en tilbagevenden til f.eks. de store vækkelsesbevægelser fra 1800-tallets sidste halvdel (og deres ændrede krav til kirkearkitektur som slog igennem i byggeriet i det 20. århundredes første halvdel!), men at vi i stedet praktiserer vores egen form for eklekticisme, den som i mange andre sammenhænge kaldes for postmodernisme: vi plukker fra fortiden og bøjer det til egne behov og formål. Såvel de nybyggede som Grønsdalskirken følger tydeligvis ikke de hyper ideologiserende og politiserende 60-70'ere i at mindske tærsklen ind til kirken ved at gøre dens rum hjemlige og dagligdags (f.eks. ved at fylde rummene med fyrretræ og farver, som man kendte dem fra parcelhusene); men der er alligevel heller ikke tale om kun at gå tilbage til de gode gamle dage før ..., ja, sæt selv grænsen! Dette vidner just flere af de andre kendetegn ved det renoverede kirkerum om.

Det første er kirkebænkene, hvilket er let at overse, fordi signalet er så diskret. Det falder selvfølgelig i øjnene, at de nye (selv om jeg ikke har prøvet at sidde på de gamle) givetvis er mere behagelige at sidde i – og de er i hvert fald mere behagelige for øjnene.

Vel at mærke vore øjne. Der findes en smuk teologisk udlægning af den traditionelle indretning, hvor menigheden sad bænket på snorlige rækker bag hinanden, nemlig at man sammen var på en pilgrimsrejse i en ganske bestemt retning; men allerede før "ungdomsoprøret" var der mange steder i kristenheden, hvor man oplevede bænkene som båse, der både låste og ensrettede den enkelte gudstjenestedeltager. Den modsatte yderlighed, som ville falde godt i tråd med den stigende individualisering, ville være at udskifte bænkene med stole (hvilket da også halvdelen af de 155 nye kirker gør); men om ikke andre så sætter brandmyndighederne skrappe begrænsninger på alt for opfindsomme og individuelt tilpassede grupperinger af disse stole. Men selv når stolene skrues lige så snorlige sammen som bænke, har de den tankevækkende omkostning, at man ikke kan rykke sammen og give plads til en ekstra - hver kirkegænger sin stol-parcel. I Grøndalskirken holder man primært fast ved bænkene, men fornemmelsen af båse reduceres radikalt ved sænkningen af ryglænets højde og fjernelsen af endestykkerne, og når man så samtidig tilføjer - og her kommer det diskrete - en let vinkling af bænkene, brydes såvel rummets akser op, som der gives grobund for en ganske anderledes teologi. Det fører for vidt her at følge pointen til dørs, pladsen tillader alene disse stikord: Sat på spidsen kunne de gamle bænke tolkes som båret af et menighedssyn, hvor den enkelte ikke måtte lade sig distrahere af de andre, fordi opmærksomheden alene burde være rettet mod Gud; de nye inviterer menigheden til at have øjenkontakt og blive mindet om, at "den, der ikke elsker sin broder, som han har set, kan ikke elske Gud, som han ikke har set" (1 Joh 4,20).

Tre andre kendetegn ligger i direkte forlængelse heraf, for arkitekturen er endnu mere sigende i forbindelse med fornyelsen af koret. Koret er den del af kirkerummet, hvor menigheden ganske vist inviteres op for at modtage nadver, men hvor den klassiske landsbykirke med diverse virkemidler får signaleret, at dette er undtagelsen fra den regel, at lægfolk intet har at bestille deroppe. Det gør man f.eks. ved snævre korbuer, der hindrer synsvinklerne fra skibet; niveauforskelle på skib og kor; knæfald der spærrer så effektivt for adgangen til alteret, at det i daglig tale helt rimeligt omtales som en skranke; placering af alteret op ad endevæggen, det vil sige længst væk fra menigheden og uden adgang for andre end særligt indviede personer, og endelig ikke så sjældent med en så dunkel belysning, at præstens gøren og laden for alteret henligger i det let mystiske. Bedømt ud fra de fotos, jeg har set af Grøndalskirken, var alle disse virkemidler også i spil der, om end nogle mere udtalt end andre.

Tilbage er sådan set kun trinene, resten bestræber sig på at fremhæve den pointe, som burde være noget af det mest naturlige for en luthersk forståelse, at gudstjeneste er noget menighed og præst fejrer sammen, og at der teologisk set ikke består nogen afgørende forskel på læg og gejstlig: Alteret er rykket frem, så præsten kan betjene det både "forfra" og "bagfra" (eller set fra menighedens synsvinkel: med ryggen eller ansigtet vendt mod den); skranken er blevet gennembrudt, så der i hjørnerne ikke bare er "hul" ind til alteret, men knæfaldet er blevet placeret på en måde, så i hvert fald nogle

af altergæsterne befinder sig bag alterets bagkant – og endelig viser kirken sig som et ægtefødt barn af det 20. århundrede ved at alteret er udført i beton, for uanset hvor smukt forarbejdet betonoverfladen er, ville det for 100 år siden have været helt utænkeligt at benytte sig af et kunstmateriale. Ved fælles hjælp kaster det nye østvindue og en gennemtænkt placering af elektriske pærer lys over koret, så det samler sig med skibet.

Min egen yndlingsdetalje fra hjemmesiden er iagttagelsen af niveauforskellen på gulv og prædikestol, idet jeg har talt samtlige trin i samtlige kirker, der er bygget i Danmark siden 1940. Ganske vist havde jeg det på fornemmelsen i forvejen, alligevel blev jeg overrasket over at kunne dokumentere sort på hvidt, at for hvert årti fra 1940 til og med 80'erne blev prædikestolen sænket med 1 trin, fra i gennemsnit 6 trin i 1940'erne til lidt over 2 trin fyrré år senere. Selv om brøken er fortsat med at falde de næste to årtier, har de danske prædikestole stabiliseret sig omkring de to trin; men nu sætter Grøndalskirken en tredobbelt trumf på den udvikling: Prædikestolen mister ikke bare sine sidste trin, den forvandles samtidig til en flytbar pult – og som det måske mest symbolske udtryk for de nye tider: Hullet i væggen, hvorfra præsten havde adgang til den gamle prædikestol, er muret til og granitkarmen står tilbage som et minderelief. Slut med at præsten pludselig dukker frem på "magisk" vis, som kom han ikke bare fra et andet værelse, men en anden zone eller verden, nu kan menigheden følge præstens bevægelser i mindste detalje. Selv er jeg skeptisk over for den udvikling, men der hersker næppe tvivl om, at anliggendet hos de ansvarlige i såvel Grøndalskirken som de sidste 50-60 års kirkebyggeri har været at ville bringe forkynderen og dermed forkyndelsen i øjenhøjde med tilhørerne.

Lad mig til slut vende tilbage til det hvide rum. Når jeg i sin tid som præst besøgte en gammel enke, behøvede jeg i grunden ikke snakke med hende for at lære hendes historie at kende, for væggene ville typisk være dækket med portrætter af børn og børnebørn (for ikke at nævne det håndkolorerede luftfoto af slægtsgården); hvad ser nutidens præster, når de kommer på besøg i vore hjem? På sin vis minder det om middelalderkirkernes kalkmalerier og virvar af sidealtre og andet inventar: her behøvede man i grunden heller ikke lytte til prædikenen for at få både Bibelens og folketroens historie fortalt. Reformationen i 1500-tallet er bl.a. berygtet for at have fjernet det meste af inventaret og kalket væggene over. Hensigten var at fjerne unødigt distraktion, så menigheden kunne koncentrere sig om at lytte til Ordet. Rummene blev rensset, de blev karske, nogle vil mene ferske. I Grøndalskirken hænger stadig det gamle kors; men der er tendenser til i de nyeste kirker, at ikke bare står væggene nøgne for billeder, men der mangler endog klare kristne symboler. Væggene inviterer ganske vist til, at præsten med sin prædiken maler dem til (evt. med støtte af powerpoint); men monstro det er et tidens tegn, at præsten ikke har monopol på at foretage projektioner, at den enkelte "google-kristne" kan forestille sig sine helt egne billeder på væggene uforstyrret af genkendelige symboler og fortællende billeder?

KAN MODERNE KIRKERUM FORLØSE VOR TIDS ÅNDELIGE LÆNGSLER?

Anne-Mette Gravgaard, kunsthistoriker og sognepræst

For 12 år siden udgav jeg bogen " Storbyens virkeliggjorte længsler". Den handlede om de mange kirker i historiske stilarter, der blev opført i København omkring forrige århundredeskifte. Efter industrialiseringen søgte landbefolkningen til storbyen i jagten på arbejde, og de nye kirker i gammel dragt skulle forløse indvandrernes nostalgiske længsler efter deres hjemstavn. Det var i det mindste min hypotese.

Men spørgsmålet, om moderne kirkerum kan forløse de åndelige længsler i et post-industrialiseret og postmoderne samfund, er anderledes og langt mere kompliceret. For det indebærer mindst to yderligere spørgsmål, nemlig hvad er åndelige længsler? Og hvad er et moderne kirkerum?

For at tage de åndelige længsler først, så tror jeg, at moderne mennesker har det, ligesom mennesker altid har haft det, at de på den ene side hver især søger deres egen mening med livet og døden og drages af det hinsidige og på den anden side længes efter et konkret fællesskab, hvor de bliver til og lever i mødet med andre. Det er alment og behøver ikke at være knyttet til den kristne kirke. Tværtimod er det noget, som kendes lige fra zenbuddhistisk kontemplation til den hujende menneskemængde på fodboldstadier. Der er både lidt af en Søren Kierkegaard og lidt af en Grundtvig i os alle - selv uden kristent islæt.

Men nu drejer det stillede spørgsmål sig om, hvorvidt disse to modsatrettede længsler - mod det individuelle og det kollektive - kan forløses i moderne kirkerum. Hvis man holder sig til Det nye Testamente, så opfordrer Jesus selv til, at man skal bede i enrum, hvor hin enkelte er alene med sin Gud. Samtidig citerer vi også Jesus for at sige, at hvor to eller tre er forsamlet i hans navn, er han selv til stede - hvad der er begyndelsen til den fælles gudstjeneste.

Umiddelbart kunne man udlægge det sådan, at man bør have forskellige rum til bøn og søndagsgudstjenester. Plinius den yngre skriver i 114 e. Kr., at de kristne mødtes om søndagen og i fællesskab sang salmer og bad til Kristus og senere på dagen spiste sammen. Andre oldkirkelige skrifter fortæller, at det var i private hjem, at disse første

gudstjenester foregik, og at de kristne under de gentagne forfølgelser samledes i katakomber og holdt gudstjeneste med måltidsfællesskab ved martyrernes grave. Da de første kirkebygninger blev opført i 300-tallet var det faktisk med adskilte bygninger til bøn og dåb, de såkaldte "oratorier" og "baptisterier".

De nye huse til gudstjeneste blev bygget som imponerende basilikaer med kejserens højloftede og treskibede audienssal som model. Her var det først og fremmest tanken, at man ceremonielt skulle ære den himmelske hersker. De første basilikaer var således designet til den samlede menigheds "guds-tjeneste". Kejserens trone blev erstattet af et "ciboriealter", et alter med baldakin, hvor silkegardiner kunne trækkes fra, når himmelherskeren var til stede i skikkelse af Jesu legeme og blod under nadveren. Som oftest var selve alterbordet en sarkofag med en kristen martyr, hentet fra en katakombegrav. Naturligvis til minde om de tidligere nadverfællesskaber under kristenforfølgelserne og til ihukommelse af Jesu offerdød. Både i den katolske og ortodokse kirke spiser og drikker man stadig ofte på gravene, og på Balkan har man undertiden store spisesale knyttet til små kirker på kirkegårdene. Gudstjenester med fælles bøn, salmesang og nadver foregik og foregår altid i et fællesskab.

Men hele vejen op gennem kristendommens historie har der også været mulighed for den enkeltes henvendelse til Gud i enrum. I den ortodokse og katolske kirke har man også i dag mindelser om de oprindelige oratorier i form af kapeller på travle gader og langs landeveje - oven i købet langs motorveje. Her kan man standse op og i stilhed, alene med sig selv, bede en bøn og tænde et lys.

Den private andagtsfunktion er dog også blevet integreret i selve kirkerne: I den ortodokse kirke kan man bede sine egne private bønner ved de helgen- og festdags-ikoner, "proskynetarier", der er fremlagt på små pulte i kirkerummet. Medens man i den katolske kirke allerede i middelalderen inkorporerede oratorierne i kirken som sidekapeller for forskellige helgener, som man stadig kan bede til i fred uden at være udsat for andres blikke.

Bønnen i den ortodokse og katolske kirke er nært knyttet til helgener. Men reformatorerne afskaffede disse hellige mænd og kvinder som mellemmand mellem mennesker og Gud.

Det resulterede i, at man i protestantiske lande nedlagde de mange sidealtre for helgener i de oprindeligt katolske kirker, der nu skulle fungere som evangelisk lutherske eller reformerte kirker. I vor Frue kirke i København var der således over 40 sidealtre før den protestantiske billedstorm 3. juledag 1530 (vist den eneste deciderede massakre på kirkeinventar, reformationen foranledigede i Danmark).

For Luther var det den fælles salmesang, tekstlæsningen og prædikenen på modersmålet, som alle kunne forstå, og de to sakramenter, dåben og nadveren, der konstituerede gudstjenesten. Det var det inkluderende kristne fællesskab, dets gudstjeneste og oplæring, kirkebygningen skulle være ramme om, og de tidligere katolske kirker blev udstyret med bænke som en skolestue, så man sammen kunne høre præstens belæring

Hver lysekrone kan bære 12 stearinlys

fra prædikestolen. Det var denne type kirker, der inspirerede opførelsen af de mange storbykirker i historiserende stilarter, der blev bygget efter industrialiseringen.

I takt med samfundets og traditionens - og dermed også kirkens - autoritetstab i Danmark, begyndte man i 1940'erne at eksperimentere med nye kirkeformer. Det var nu snarere undtagelsen end reglen, at kirkerne lignede gammeldags kirker.

Slagord som Louis Sullivans "Form follows function" og Mies van der Rohes "Less

is more" kom til at betyde meget for den nye funktionelle kirkearkitektur, som også lod sig inspirere af arkitekter som Frank Lloyd Wright og Le Corbusiers . Kirkerne var nu små og blev planlagt så de passede netop til den menighed, der skulle bruge dem. De fleste blev opført som "dagligstuekirker" med store vinduer ud mod verden og tæpper på gulvet, så man følte sig hjemme i kirken (arkitekten Holger Jensen står bag ikke færre end 62 af den slags kirker, der alle har forskelligt kunstnerisk udtryk).

Igennem de sidste 50 år har kirkebyggeriet igen gradvist ændret sig. Der eksperimenteres med nye materialer og skulpturelle former. Nogle kirker åbner sig mod verden, og andre lukker sig for den. Men stadig og hele tiden med fokus på menighedens fællesskab, hvad enten det er centralkirkerne med et alter anbragt i centrum og bænke rundt om, så alle kan se hinanden, eller det er processionskirker, hvor menigheden sidder bag hinanden og som pilgrimme i flok vandrer op mod alteret til det fælles nadvermåltid.

Men hvor blev stedet for den individuelle andagt af - den enkeltes behov for bøn eller meditation - hvad vi nu vil kalde det i vores multireligiøse samfund? Selvom kirkerummene ikke længere indbød til det, har reformationen ikke fået bugt med denne basale længsel efter det mystiske og helt anderledes. Søren Kierkegaards opgør med den etablerede danske kirke og dens bygninger er et udtryk netop herfor. Og de moderne lysglobers succes i danske kirker viser ligeledes et eksisterende behov for individuel bøn og meditation. For på samme måde som ikonerne i den ortodokse kirke skaber de levende lys koncentration og nærvær og hjælper til udelukkelse af verden udenom. Lige gyldig hvor rationel - hvor forståelig - vi prøver at skildre det, der sker i kirken, er det jo centreret omkring mysteriet. Det ufattelige, og det der angår "hin enkelte" - det, som vi aldrig helt kan delagtiggøre andre i. Der hvor kun den individuelle bøn fungerer.

Men lysgloben er jo blot et stykke inventar, og spørgsmålet var, om "moderne kirkerum kan forløse de åndelige længsler". Jeg tror, at meget kan gøres via lys, og her er Grøndalskirkens nye muligheder for variation mellem brug af elektrisk og levende lys, lysenes højde og intensitet genial. Billedkunst, skulptur og glasmosaik kan også hjælpe til den individuelle fordybelse. Men den enkelte har under alle omstændigheder også brug for et sted i fred for fællesskabet til sin egen private andagt.

Vores kirkerum er i dag skabt til gudstjeneste med fælles salmesang, fælles bøn, fælles oplæring i kristendom og nadverfællesskab. Som jeg ser det, bør vi alvorligt overveje, hvordan vi også kan tilgodese de "individuelle åndelige længsler" ved at skabe rum for andagt, bøn og meditation - både i de eksisterende kirker og i dem, der skal opføres.

For det, vi har brug for, er "et sted til at falde i staver", som billedkunstneren Ivar Cronhamer engang sagde til mig, da vi diskuterede anvendelsen af de mange kirker i København. Det er en blufærdig måde at sige noget af det samme på.

FORSLAG TIL KUNSTNERISK UDSMYKNING

Finn Norman Christensen

Menighedsrådet har i samarbejde med Akadimirådets udvalg for kirkekunst, efter en udvælgelsesproces, anmodet billedhuggeren Sophia Kalkau om at udarbejde et skitseprojekt.

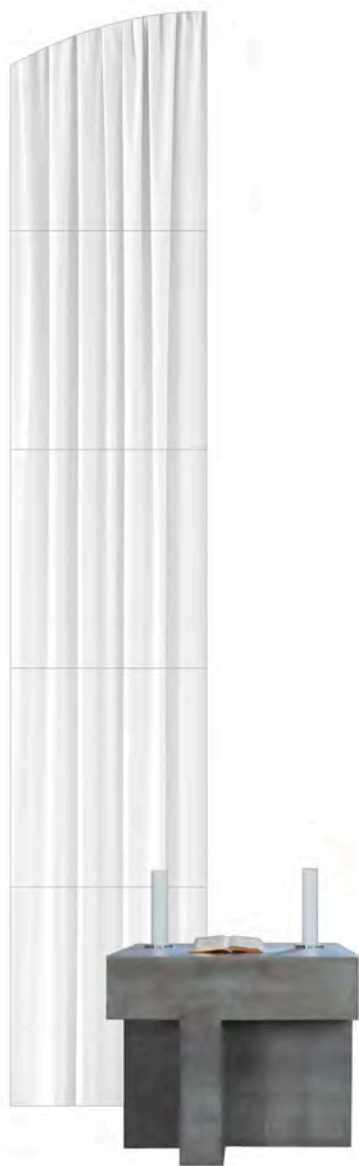
Sophia Kalkau har ledsaget sit forslag med denne beskrivelse: "Det første der slår en, når man står foran Grøndalskirken er en høj stoisk ro, kirken synes at stå uanfægtet, som en hvid søjle, midt i en stærkt trafikeret vejforgrening. Træder man ind i kirken nu, mødes man af et stramt og fint symmetrisk kirkerum, hvis eneste og radikale brud med symmetrien findes i det nye vindue i koret. Koret fremstår i dag enkelt og rent, men også tilbageholdt og nøgent. Som modvægt har jeg rejst en hvid marmorstele, der i kraft af skalaen, højden og materialet, den hvide marmor, vil give koret et sus, en ny monumentalitet. En billedlig gentagelse af kirkens prægnante ydre udtryk. En større helhed vil opstå. Og der vil blive skabt en balanceret asymetri i koret en ny forbindelse mellem den gamle kirke og ombygningen."

Akadimirådet har givet en meget positiv vurdering af forslaget. Forslaget indgik i udstillingen "Giv os i dag...Når kunsten går i kirke" på KØS, Museum for kunst i det offentlige rum, oktober 2012 - februar 2013. I udstillingskataloget giver kunsthistoriker Anna Louise Manly følgende opsummering af forslaget: "Sophia Kalkaus forslag til udsmykning af Grøndalskirken, bygget 1928, går ud på at placere et forhæng i hvidt marmor i koret. Det monumentale element, som ikke hænger som et gardin, men rejser sig som en stele, sætter fokus på forhænget som motiv, og de betydninger det genererer ved at optræde i et kirkerum. Forhæng er traditionelt ikke ualmindeligt i apsis, og i kirkerummet kan det ses som et element, der på én gang giver adgang til og tilslører det hellige rum. Bagsiden af stelen rummer et "skjult billede" - som det kendes fra mange middelalderkirker - med stiliserede grene og blade. Forslaget er et karakteristisk eksempel på de enkle greb der, med afsæt i minimalismen og konceptkunsten, er kendetegnende for en række af de seneste udsmykninger i danske kirker.

Med sin enkelhed og kølige hvidhed adskiller forslaget sig markant fra de ekspressivt arbejdende kunstneres brug af kraftige farver og tydelige penselstrøg. Samtidig peger det tilbage på traditionen – referencen til Thorvaldsens marmorudsmykning i Vor Frue Kirke i København er tydelig.”

På grund af besparelser på ombygningen af kirkens krypt blev budgettet til kunsten beskåret. Det er den væsentligste årsag til, at udsmykningen endnu ikke gennemført. Augustinusfonden har i foråret 2013 bevilget 500.000 kr. til projektet. Gennem yderligere fondsstøtte vil menighedsrådet skabe grundlag for at realisere Sophia Kalkaus projekt.

KOLOFON

Udgivet 2013 af Grøndalskirken

Fotos:

Jens Lindhe

Jens Frederiksen s.16

Sophia Kalkau s.6, s.44

Redaktion:

Susanne Møller Olsen

Erik Brandt Dam

Finn Norman Christensen

Grafisk tilrettelæggelse:

Adrian Täckman

ISBN 978-87-996381-0-9

Tryk: Centertryk A/S

Grøndalskirkens fornyelse er planlagt 2003-09 og realiseret 2009-11.

Projektet blev gennemført på grundlag af bevillinger fra Valby Vanløse provsti og lån fra Københavns stift.

Rådgivere:

EBD arkitekter

EKJ rådgivende ingeniører

Jesper Kongshaug: Lysscenerier

E-Types: Salmetal

Håndværkere og leverandører:

Otto P. Nedergaard

Karl A. Hansen Entreprise

E. Nielsens Mekaniske Stenhuggeri

Jönsson Invent

Jakon

Emil Nielsens Smedeværksted

W. Johansen El

Okholm Lighting

Phonic Ear

Bentsen VVS

Herlev Malerfirma

Medlemmer af menighedsrådet 2000-2012:

Carmina Andersen

Søren Aundal

Birgit Christensen

Finn Norman Christensen

Inge Lise Ek

Steen Mølgaard Hammer

Bjørn Bøgebjerg Hansen

Karin Hegelund

Anne Vibe Hygum

Ebbe Steen Knudsen

Trine Kjær Krogh

Jytteli Binell Lindholt

Jytte Madsen

Karen-Margrethe Møller

Mogens Slot Nielsen

Niels Olsen

Jette Paulisen

Svend Prytz

Birgit Elisabeth Stubbkjær

Niels Thomsen

Inger Jacobsen Turner

Marianne Weikop

Mette Østfeldt

Elisabeth Bøtkjær, sognepræst

Torben Jeppesen, sognepræst

Susanne Møller Olsen, sognepræst

Medarbejdere:

Johan Michaelsen, organist 1983-

Helga Rode, kordegn 1991-2004

Hanne Henriksen, kordegn 2006-2010

Mette Pind Oesten, kordegn 2005-

Birgit Bøgh Sønderriis, kirketjener 2008-2009

Christian Devantier, kirketjener 2008-2010

Henrik Rønne, kirketjener 2009-

Anders Torp Petersen, kirketjener 2010-2012

Billedforklaring:

- s.4 Kirkeport i bronzematerialet tombak
- s.8 Plan af kirkens nye indretning
- s.14 Prædikepulten går i ét med præstens kjole
- s.22 Ølandsgulv i etruskisk forbandt
- s.28 Salmetal med lysreflekterende bagside
- s.39 Flytbar lysglobe

Omslagets inderside:

Gulvets belægningsmønster, etruskisk forbandt

Grøndals kirken

